

Проблеми предмету економічної теорії на межі століть

На межі століть (або навіть тисячоліть, як у нашому випадку), як правило, загострюються численні проблеми у різних сферах людського буття. Загальновізвано, що сьогодні суспільство жагуче потребує змін, вирішення широкого кола політичних, наукових і соціальних проблем. На нашу долю випали економічні негаразди й випробування, що почалися в останнє десятиріччя нинішнього століття й напевно сягнуть у перше десятиріччя наступного. Але крім наявної кризи економічної практики подібне лихо спліткало й економічну теорію. Зараз, на межі століть, економічна теорія стоїть перед необхідністю вибору нової наукової парадигми.

На початку відомої перебудови цю проблему пов'язували виключно з остаточним переконанням у безперспективності однієї з гілок марксизму. Тож цілком природним було звернення у протилежний бік – до теоретичних постулатів західної економічної теорії – есономікс. Але ближче знайомство з цим напрямком економічної теорії довело, що він також не безпроблемний: одні рецепти економічного добробуту вже застаріли, інші потребують виключних умов, треті лишуються дискусійними. Західна економічна теорія – у пошуках подальшого шляху розвитку [1]. Ще більші розбіжності характерні для пострадянської економічної науки. Яким напрямком рухатися далі, на яких концептуальних засадах розвиватися, що зберегти з набутої спадщини, а від чого відмовитись – ці питання у центрі уваги вчених-економістів [2].

Означену проблему не слід вважати виключно абстрактною, що має відношення лише до академічної науки. Як предмет науки вона безпосередньо стосується викладання економічної теорії у вищих закладах освіти. Що саме викладати, яку гілку теорії брати за основу? Викладачів економічної теорії в Україні можна умовно поділити на 3 групи. І група лишилася на засадах класичної школи й марксизму і у процесі викладання відчутно тяжіє до виробничих відносин та об'єктивних економічних законів у якості предмета науки. Представники II групи остаточо залишили в минулому подібне розуміння економічної теорії і віднині викладають есономікс, навіть не знаходячи часу на критику марксизму. (До речі, саме так викладають економічну теорію у НаУКМА). Нарешті, представники III групи намагаються у процесі викладання одночасно розглядати економічні категорії й закони з різних точок зору, лишивши за студентами право вибору найбільш придатної концепції в якості підмурка власного світогляду. Звичайно, ця позиція не позбавлена недоліків, головним з яких слід визнати еклектичність, тобто

відсутність так званого main-stream. Тож, чи слід віддавати перевагу саме їй?

Економічна наука еволюціонувала через економіку домогосподарства, політекономію до есономікс. Ця неокласична теорія була створена як альтернатива марксизму. Доповнена теорією фірми, кейнсіанським макроаналізом і пізнішими теоріями, вона має переконливе підтвердження своєї правомірності у вигляді сучасної ринкової економіки з помірним державним втручанням.

Але вивчати лише цей бік економічної науки означає лишити поза своєю увагою інший великий пласт теорії, який надає можливість зосередити увагу на соціальних відносинах. Так, окремі положення марксизму не виправдали себе в економічній практиці XX ст. Безплідним і безперспективним слід вважати класовий підхід. Масова неефективність господарювання в соціалістичних країнах не лише ніяких шансів домінуванню суспільної власності, директивному централізованому плануванню в межах держави. Але історія має звичку повторюватися і не завжди фарсом. Хіба не можна зустріти в сучасній українській практиці докази на користь реалізації окремих положень марксистської теорії? Скажімо, хіба пішла у небуття абсолютна додана вартість? Чи не збільшується прибуток “нових українців” (росіян, бразильців тощо) за рахунок продовження тривалості робочого дня за межі необхідного часу? Які закони керують приватним бізнесом? Чи не дають підставу колоритні картини сіл і міст українського сьогодення погодитися з висновком про абсолютне й відносне зубожіння населення? Відповіді на всі ці питання можна знайти у К.Маркса.

Але не лише через це не варто лишати без уваги марксизм: історію неможливо переписати. Перехід до ринкової економіки відбувається саме від командної, що була побудована на засадах марксистсько-ленінської теорії. Змінити це неможливо, нехтувати цим навряд чи далекоглядно.

Неокласична економічна теорія розвивалася протягом усього XX ст. На авансцену виходили, змінюючи одна одну, різні школи й напрямки – у залежності від потреб часу. Свою демократичність західна економічна теорія доводить різноманіттям економічних концепцій. Жодна з них не викидається “за борт історії” – не має вірних, або невірних теорій, різнобарвність життя дає змогу кожній з них довести свою актуальність у конкретних, неповторних умовах. Пошук нових концепцій проглядає в переліку лауреатів Нобелівської премії і обґрунтувань їх внесків в економічну теорію. Протягом останніх років премії були присуджені за відкриття нових напрямків в науці, застосування нового апарату, побудову нових моделей. Серед цих напрямків – теорія раціональних очікувань, прийняття рішень в умовах асиметричної інформації, використання в економіці теорії ігор.

Усі ці новації вперто свідчать про необхідність суттєвих змін в економічній теорії, її предметі, методі, коли першочергових проблем. Економічні

нововведення принципово змінюють існуючі точки зору, важко пристосовуються до пануючої концепції. Чи можна передбачити, яким чином ці зміни відіб'ються на подальшому розвитку економічної теорії? Можливо відбудеться зміна main-stream, можливо нові теоретичні здобуття гармонічно об'єднаються навколо існуючого стрижня на зразок неокласичного синтезу.

Межі наук не окреслені навічно, сьогодні вони рухливі, як ніколи раніше. Уже з'явилися роботи з еколого-економії, інформаційної економіки, викладаються курси "економічна психологія". "економічна соціологія", "соціоекономіка". Цікавим і перспективним напрямком можна вважати спробу використати для аналізу економічних процесів системний аналіз і синергетику (теорія І.Пригожина) [3]. У цьому випадку відбувається взаємопроникнення суспільних і природних наук. Хоча деякими економістами ці спроби сприймаються образливо, як свідчення слабості власної методологічної бази [1, 203-204]. Тож проблема лишається дискусійною.

З огляду на вищенаведене чи можна зробити висновок про вибір єдино вірного напрямку? Чи слід вважати еклектичність намагання продемонструвати студентам увесь спектр економічних поглядів, ознайомити з різними підходами до розв'язання нагальних задач сучасності? Чи варто жертвувати відомою публіцистичністю (в кращому розумінні слова) марксистського й постмарксистського підходів, чи можна нехтувати математичним апаратом есоnomics? Наші студенти повинні відчутти все багатство сучасної палітри економічних думок. Вони самі повинні зробити вибір. Адже саме їм доведеться розвивати економічну науку в XXI ст., сприяти економічному зростанню України й забезпеченню належного рівня життя її народові.

Література

1. Какой будет экономическая теория в следующем столетии // Вопросы экономики. – 1995. – № 6.
2. Экономическая теория на пороге XXI века – 2 / Под ред. Ю.М.Осипова. – М., 1998.
3. Коллонтай В. На стыке естественных и общественных наук: вклад И.Пригожина // МЭМО. – 1998. – № 4.